

Karl Marx

en het Humanisme

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 10
11 mei 1968**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

Dr. H. Bongers: In memoriam Prof. B. Becker (pag. 4)

Dr. A. L. Constandse: De God van je Tante (pag. 4)

P. Krug: Waarheid en Tolerantie (pag. 5)

H. J. J. Lips: Concilie-ervaringen (pag. 6 en 7)

IN de afgelopen weken is het feit herdacht dat Karl Marx honderdvijftig jaar geleden (op 5 mei 1818) werd geboren. In de communistische landen, waar het marxisme de officiële ideologie heet te zijn van de regerende partijen, stond de herdenking natuurlijk gelijk met een huldiging van de nagedachtenis van de man, die een der pioniers is geweest van het socialisme. Wat dit aangaat moet men echter allerlei reserves in acht nemen. In de eerste plaats zijn de opvattingen van Marx over de weg naar het socialisme al tijdens zijn leven veranderd. In zijn theorieën kan men voorts verscheidene tegenstrijdigheden opmerken. Er bestaan evenveel marxistische stromingen als er christelijke kerken zijn. En zoals theologen elkaar met bijbelteksten om de oren slaan, bestrijden marxisten elkaar met citaten uit het werk van de meester. In deze doolhof zullen wij ons dus niet begeven.

De filosofie van Marx was echter ongetwijfeld humanistisch. In de eerste plaats knoopte hij aan bij de evolutie-theorie, die ook al vóór Darwin de radicale denkers beïnvloedde. Terwijl Darwin de nadruk legde op de strijd om het bestaan tussen de soorten, werd Marx sterk beïnvloed door de tegenstellingen (binnen de menselijke soort) tussen standen en klassen. Het is merkwaardig genoeg bij hem te lezen, vóórdat Darwin zijn hoofdwerk had gepubliceerd: 'In de gemeenschap voltrekt zich een stille revolutie, waaraan men zich onderwerpen moet. Zij bekommert zich om menselijke levens, die aan haar ten offer vallen, even weinig als een aardbeving om de huizen die zij verstoort. De klassen en rassen, die te zwak zijn om opgewassen te zijn tegen de nieuwe levensvoorwaarden, moeten het onderspit delven.' Maar de 'klassen en rassen' die zouden voortleven, moesten wel de toekomst der mensheid vertegenwoordigen. De evolutie, die verloopt door strijd, produceert immers steeds hoger georganiseerde levensvormen. Voor Darwin waren dit hogere soorten, voor Marx superieure klassen. De bourgeoisie (de derde stand) schiep een maatschappelijk systeem, dat meerwaardig was aan het feodalisme. En het proletariaat zou een sociale ordening in

het leven roepen, die weer het kapitalisme te boven ging. De historie was voor hem een humanisering der gemeenschap. Met de liquidatie van het kapitalisme zou eerst de geschiedenis aanvangen der menselijkheid. Wij staan nu wel heel wat sceptischer tegenover dit geloof. Maar een geloof in de onmetelijke mogelijkheden der toekomst was het wel.

DAARBIJ kwam dat Marx de evolutie min of meer onafhankelijk stelde van de menselijke wil. Dat wil zeggen: niemand zou die ontwikkeling kunnen tegenhouden of verijdelen. De omwenteling der maatschappelijke verhoudingen was voor hem een gedetermineerd, noodwendig bepaald proces. Dat was natuurlijk een krachtige steun voor de voorstanders van het socialisme: aan hen was de toekomst. Bij Marx echter overwoog niet zoiets als 'de wil van God', maar de lotsbestemming der mensheid krachtens de wetten van haar eigen ontwikkeling. Hij verklaarde de geschiedenis niet uit God, maar uit haar zelf. Zijn 'dialectisch materialisme' was een poging om uit het wordingsproces der maatschappelijke verhoudingen ook de historie van zeden en gewoonten, rechtsopvattingen, godsdienstige ideeën enz. te verklaren. De dialectiek – die hij aan de denkwijze van Hegel had ontleend – leert dat evolutie verloopt door een botsing van tegenstellingen, waarbij het hogere uit het lagere voortkomt, door dit laatste op te heffen. Nu was Marx ook wel een materialist in die zin, dat hij de stoffelijke werkelijkheid als primair zag, het bewustzijn als secundair. Maar in zijn 'systeem' gaat het allereerst om de prioriteit van de sociale verhoudingen. De mens bestaat slechts als sociaal wezen, en men kan hem niet afzonderen van de gemeenschap, die in voortdurende wording is. Hoe juist dit ook is, bij Marx is er nauwelijks plaats voor individuele onderscheidingen: voor de menselijke persoonlijkheid als historische factor heeft hij nauwelijks oog. Dit neemt niet weg dat zijn denken geconcentreerd was op de toekomst van de mensheid, waaraan hij alle ver-

(vervolg op pag. 7)

KRITISCH ALLERLEI

Black Power

DE Amerikaanse negers, die 'black power' (macht der zwarten) propageren, zien over het hoofd dat zij slechts elf procent van de Noordamerikaanse bevolking uitmaken en weinig kans hebben in de Verenigde Staten een eigen staat te stichten, terwijl zij dat evenmin kunnen doen in Afrika. De zwarte apartheid is inderdaad een weinig gelukkige (hoewel begrijpelijke) reactie op het gedrag der blanken. Dit idee zou de Zuidafrikaanse blanken in de kaart kunnen spelen: zij beweren immers dat blanken en negers gescheiden behoren te leven. Merkwaardig genoeg sprak ditmaal de katholiek-conservatieve Belgische Libre Belgique verstandige woorden: 'De negers stammen af van de slaven van de vorige eeuw. Nu zijn zij vrij, maar zij vormen het uitgebreide proletariaat dat in verzet komt. Voor de Amerikaanse negers zou het scheppen van een aparte staat geen vooruitgang zijn. Het zou eerder een bevestiging betekenen van hun minderwaardige positie. Er is geen keus voor de Verenigde Staten: of zij verwetkelijken de integratie van de negers in de Amerikaanse maatschappij, of zij bestendigen het negerprobleem totdat dit tot een catastrofe leidt.'

Materialist

DE calvinistische hoofdredacteur dr. E. Diemer heeft volgens de Nieuwe Leidse Courant voor christelijke werkgevers gesproken en in het verslag lezen we: 'Dat de pers een nogal links gezicht toont, schreef hij toe aan de materiële onderwaardering die er jarenlang voor journalisten is geweest. Hij vertrouwde erop dat met de verbetering van de positie van de journalisten dat gezicht zal gaan veranderen.'

Dit is onzin: vóór de oorlog werden journalisten naar verhouding slechter betaald en de pers was veel conservatiever. De tijdgeest is eenvoudig veranderd. Maar eigenlijk is hetgeen de heer Diemer zegt voor de journalisten een schandelijke belediging: hij meent eenvoudig dat ze in ruil voor betere betaling anders zullen gaan schrijven. Hij moet zelf wel – zo zegt De Journalist in een commentaartje – menen: 'Erst kommt das Fressen und dann kommt die Moral.' Of meende hij zich aldus beter aan te passen aan de sfeer der christelijke werkgevers?

Geslachten

EEN droevig verhaal van het persbureau A.P. uit Londen: een Engelse arts beschreef twee gevallen, waarin een man (met onvoldoende ontwikkelde geslachtsorganen) probeerde door een operatie vrouw te worden. Men heeft hier te doen met zogenaamde 'hermaphrodieten', die zich lieten opereren. Beide stierven aan kanker. De mannen (?) ondergingen na de operatie (feitelijk castratie) een behandeling met hormonen, die echter het functioneren van hun lichaam volkomen verstoorte. Er zijn vele gevallen bekend, dat een schijnbaar vrouwelijke persoonlijkheid tenslotte manlijk blijkt te zijn, wat met name in de sport nog al eens complicaties heeft veroorzaakt. Het geval waarin een hermaphrodiet vrouw wil worden heeft nu in Engeland tot twee tragedies geleid.

Nooit op zondag

IN de Volkskrant gelezen: 'De staatkundig gereformeerde leider Van Dis heeft de regering gevraagd de herdenking van de bevrijding te verschuiven naar 6 mei, want 5 mei valt op een zondag. Wellicht zouden we beter de zondag kunnen verschuiven. Of de heer Van Dis.'

Hovaardij

IN de Westduitse Bondsrepubliek is het onderwijs een aangelegenheid van de deelstaten, de Länder. In Noordrijn-Westfalen nu heeft de overheid besloten tot een onderwijshervorming. De volksschool zal negen klassen tellen en bestaan uit een vierjarige grondschool en een vijfjarige hoofdschool. Deze laatste zou een algemene instelling moeten worden en slechts bij wijze van uitzondering zou zij confessioneel mogen zijn. Wel is het geven van godsdienstonderwijs op de volksschool gehandhaafd. Maar voor humanistisch of niet-christelijk religieus onderricht is schoorvoetend de weg geopend. De voorgestelde formule luidt namelijk aldus: 'Op openbare scholen worden

kinderen op de grondslag van christelijke vormings- en cultuurwaarden, open staande voor de christelijke geloofsbelijdenis en voor andere religieuze en wereldbeschouwelijke overtuigingen, gemeenschappelijk onderwezen en opgevoed'. Maar zelfs deze heel voorzichtige formulering heeft geen genade gevonden in de ogen van de lutherse en katholieke kerken. Zij hebben ertegen geprotesteerd dat het christendom op één lijn werd gesteld met andere godsdienstige of wijsgerige overtuigingen. De kerken willen ook voor gemeenschapsscholen 'een uitsluitend christelijk accent handhaven'. Men heeft kennelijk nog steeds niet goed in West-Duitsland begrepen, wat democratie is.

Emancipatie

ONLANGS wezen wij er op, dat vele studenten van de calvinistische Vrije Universiteit in Amsterdam weinig waarde meer hechtten aan het handhaven van 'zuilen' of aan voortgaande afzondering. Bij studenten-acties (als inzake Vietnam, Griekenland, Zuid-Afrika enz.) blijkt de deelneming van protestanten en katholieken steeds groter te worden. Nu heeft een onderzoek te Nijmegen, waarbij 900 studenten zijn ondervraagd, aan het licht gebracht dat 70% van hen er geen bezwaar tegen heeft dat de universiteit haar godsdienstige basis verliest. En 57% meent dat ook nu al de universiteit slechts kwasi-katholiek is. Wel meldde 63% der betrokken studenten dat zij hun godsdienstige plichten vervulden, maar voor het merendeel verklaarden zij, dat het hoger onderwijs openbaar en buitenkerkelijk van aard kon zijn.

Reclame-stemmen

IN verband met de radio-reclame zijn de advertentie-bureaus druk in de weer de beste stemmen tot hunka overwegen, los van dogma's beschikking te krijgen. Een indruk-of heilige huisjes.

wekkende stem bleek pater Piet Wesseling te bezitten, pastoor in Spijkenisse, en hij is bereid die ter beschikking te stellen. Hij heeft een sympathiek argument: 'We hebben in de parochie alleen maar bergen schulden, iets minder dan veertig mille, en je moet toch wát doen. Ik heb nooit geweten dat je als pastoor je inkomen uitsluitend en alleen van de parochianen krijgt. Dan voel je je zo geweldig afhankelijk. Ik had eerst in een boekwinkel willen gaan staan, één dag per week, maar de deken zei: 'Ik geloof niet dat dit goed zou vallen bij het bisdom.' De pastoor zocht het toen in het 'verhuren' van zijn stem. Hij zal nooit zijn gezicht laten zien voor reclame, aldus De Volkskrant, maar wat zijn stem op de band betreft: 'die staat er niet gek op.'

Vrijzinnig

DE VPRO – Vrijzinnig-Protestantse Radio-Omroep, plus Televisie-producente – heeft pater S. Jelsma, psycholoog en theoloog, benoemd tot hoofd van de sectie der informatieve televisie-programma's. Pater Jelsma is progressief genoeg, om allerlei gemeen te hebben met vrijzinnige protestanten. Maar het is duidelijk dat de VPRO steeds meer dat protestantse karakter verliest. In de eerste plaats door het lidmaatschap van vele onkerkelijken, die deze omroep bewonderen om haar moed, en nu doordat een katholiek op een belangrijke post geplaatst is, en dan nog wel een priester! Van humanistisch standpunt is het een gunstig verschijnsel: op allerlei terreinen is men bezig 'zuilen' af te breken, wat betekent dat algemeen-menselijke oordelen zullen

Juf

Die juffrouw is nog jong en pas in het vak – zó pas dat ze aan het feit, in dit dwergenwereldje niet met haar naam doch met 'juf' te worden aangesproken, nog moet wennen. Laatst vierde ze, bij vrienden thuis, een verjaardag. Iedereen had een fles meegebracht en al die flessen gingen open en het werd vrolijk en laat en een beetje schemerig.

Na zo'n feest is de wekker de volgende morgen een nog helser uitvinding dan gewoonlijk. Maar zij gehoorzaamde aan het harde bevel, stond op, verrichtte de onvermijdelijke reeks ochtendhandelingen waarvoor nog steeds geen pilletje is uitgevonden en trad haar klas binnen. Precies op tijd.

En nog wat rillerig en – zo als ze het uitdrukte – met een lila gevoel achter de ogen. De klas hield zich bezig met de schrijfkunst. En de juffrouw wandelde, zeer breekbaar nog steeds van de feestnacht, langs de bankjes, boog zich diep, zéér diep, over haar luttele pupillen heen en deelde haar complimenten voor hun prestaties uit die wat geëxalteerder uitvielen dan onder normale omstandigheden.

Zo kwam zij bij Anse. Zij boog zich ook over háár heen, wierp een blik op het regeltje dat op het papier stond en zei: 'Goed zo. Dat heb je heel erg mooi gedaan, hoor.'

Het kind keek haar aan, snoof even, fronste met iets wat later wel wenkbrauwen zullen worden en sprak: 'Juf, u ruikt naar mijn vader.'

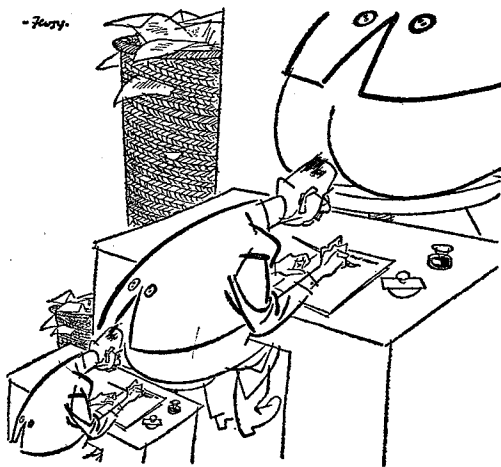
(Het Parool)

Religie in Nederland

IN het najaar van 1966 verscheen in een der damesbladen een reeks artikelen onder de titel 'God in Nederland'. Zij vatten de uitslag samen van een enquête over de betekenis, inhoud en plaats in ons leven van het geloof. Opmerkelijk is, dat het onderzoek was ingesteld onder de hoede van kerkelijke deskundigen. Men kan de aan hen toegevoegde auteur A. Viruly en zijn echtgenote Mary Dresselhuis moeilijk als vertegenwoordigers van buitenkerkelijken of humanisten, en evenmin als deskundigen beschouwen. De bij de enquête betrokken instantie voor opinie-onderzoek is een afdeling van de (katholieke) Geïllustreerde Pers. Aangezien bij zo'n analyse de antwoorden zeer afhankelijk zijn van de manier van het stellen der vragen, en nog meer van de keuze der proefpersonen, moet men zeer voorzichtig zijn met het toekennen van te veel waarde aan de resultaten. Deze zijn nu in een omvangrijk en duur boekwerk gedetailleerd samengevat onder de titel *God in Nederland*.

MEN kan allerlei bezwaren aanvoeren tegen de gevolgde methode. Als er wordt gesproken over Nederlands Hervormden vergeet men, dat men daaronder de meest uiteenlopende gelovigen verstaat. En wat bedoelt men met God, Gods zoon, hemel, hel en vagevuur? Ook met deze termen kan men de meest verschillende opvattingen aanduiden. Geen verklaring wordt er gegeven voor het feit, dat volgens dit onderzoek er meer mensen zouden bidden, dan er geloven aan een persoonlijk God, die zich met ons bezig houdt. Wat betekent dan bidden? Gevraagd wordt bijvoorbeeld ook, of men gelooft aan 'iets als een hogere macht of levenskracht, die het leven beheerst'. Nu, dat kan van alles zijn: een bovenmenselijke macht (iets 'goddelijks'), een bovenpersoonlijke kracht (de mensheid, bijvoorbeeld), de natuur, de natuurwet, de noodzakelijkheid enz. Wat moet men daarop nu antwoorden? Geen wonder dat de onderzoekers tot de conclusie komen dat er maar weinig echte atheïsten in ons land zijn, als men tenminste stelt dat iemand die aan 'een hogere macht' gelooft geen atheïst kan zijn. Aldus concluderen de enquêteurs dat er maar 4% atheïsten zouden zijn in ons land, en dat 80% gelooft dat er 'een God of een hogere macht' zou zijn, alsof die begrippen ongeveer dezelfde zouden wezen. Als men nu dagelijks leest, wat er in de kerken gaande is, en hoeveel oud geloof er dood geloof is geworden, verbaast het toch te lezen dat 60% der Nederlanders aanneemt dat de bijbel Gods Woord is en 56% dat Christus Gods Zoon is. Wie zijn er dan ondervraagd?

HOE kan dit, zo vraagt men zich ook af, als slechts 13% van de ondervraagden het geloof beschouwen als het belangrijkste in hun leven? Van de Ned. Herv. zegt 16%, en van de katholieken 12%, dat het geloof in hun leven geen werkelijke betekenis heeft. Bovendien gaven 33% der ondervraagden op, dat zij niet tot een kerk of godsdienstige groepering behoorden. (Bij de volkstelling in 1960 slechts 18,4%). Men kan moeilijk aannemen, dat die 33% de bijbel als Gods Woord beschouwen. Blijven er 67% van de Nederlanders, die zich min of meer kerkelijk noemen. Van hen moet men aftrekken degenen, voor wie het geloof geen betekenis heeft (zie boven) terwijl van de Ned. Herv. 25% nooit naar de kerk gaat. Dan heeft men nog de talloze zeer moderne protestanten en katholieken. En toch zou 60% der bevolking geloven dat de bijbel Gods Woord is! Hier klopt iets niet!

Hiërarchie der Enquêteurs

Volgens dit onderzoek zou het grootste deel der buitenkerkelijken nog wel geloven aan 'God of een hogere macht'. Maar ontelbaar is het aantal dergenen, die spreken alsof er een God zou zijn, maar *handelen alsof er géén God is*. Zou men ook dit feit betrekken bij het onderzoek naar de betekenis van het geloof, dan zou men nog heel andere uitslagen krijgen.

A.

Jaar der mensenrechten

'ALLE menselijke wezens zijn vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren'. Zo begint artikel één van de Universele Verklaring over de rechten van de mens, aanvaard door de algemene vergadering van de Verenigde Naties op 10 december 1948. In de twintig jaar die sinds deze verklaring zijn verlopen heeft de wereld oorlog, revolutie, moord op politieke leiders en de bloedige strijd van opkomende naties gezien, botsingen en tegenstellingen, die aantoonde hoe ver men nog van het beginsel der Verklaring verwijderd was. Maar de idealen van menselijke solidariteit en gelijkheid, in de Verklaring geformuleerd, gaan voort de verbeelding van de mens te inspireren en hem te leiden in zijn strijd voor veredeling van zijn leven en van de samenleving waarin hij leeft. Aan de twintigste verjaardag van de aanvaarding der Verklaring over de mensenrechten door de Verenigde Naties wordt in 1968 in alle landen bijzondere aandacht geschonken. De Internationale Unie van humanistische en ethische organisaties wekt alle humanisten op, in dit herdenkingsjaar actief werkzaam te zijn om aan ieder mens een gelijkwaardige plaats te verzekeren in de internationale gemeenschap.

Dit wordt min of meer een stukje op verzoek; of eigenlijk juist niet. Het klinkt een beetje ingewikkeld en aangezien dit nu ook weer niet het M. en W.-puzzel-hoekje van tante Ans is, met de juiste oplossing over veertien dagen en een fraai Humanistisch boekwerkje, dat verloot wordt onder de goede inzenders, zal ik meteen maar uitleggen, wat er aan de hand is.

Onlangs kreeg mijn man een brief van iemand uit het H.V. Dat is niets ongewoons, want Humanisten zijn over 't algemeen nogal schrijverig. Ik bedoel het niet onaardig, maar ze gaan er nu eenmaal graag breeduit voor zitten. Je vraagt je wel eens af, waar ze de tijd vandaan halen, want iedereen, die je spreekt, heeft het altijd razend druk. Ik heb wel eens gehoord van twee Humanisten, die jarenlang per brief met elkaar van mening aan 't verschillen waren. Tijd om eens naar elkaar toe te gaan en de zaak grondig uit te praten, hadden ze niet, want ze waren allebei zowel in als buiten het Verbond enorm bezet, maar van tijd tot tijd greep er weer eentje de schrijfmachine en dan kreeg de ander weer een hieuw. Och, zolang je er gezond bij blijft en je je lachen kunt houden, kun je er tot het einde der dagen mee doorgaan.

De brief, die naar mijn man onderweg was, moet in zeker opzicht toch wel iets heel bijzonders geweest zijn, want de schrijver belde mijn man op, om hem op het naderend epistel te wijzen, met de woorden: 'Ik zou wel eens een stukje van je vrouw in M. en W. willen zien over het gezicht, dat jij trekt, als je mijn brief leest.' Een niet onredelijk verzoek, maar volslagen onuitvoerbaar, want ik kijk nooit naar mijn man's gezicht als hij de dagelijkse post doorneemt. Ik kijk eigenlijk alleen maar naar zijn gezicht, als ik weer een paar nieuwe schoenen heb gekocht of alwéér een lapje stof, want ik ben een lapjes-mens. Ook is zijn gezichtsuitdrukking van belang als ik hem mijn stukjes voorlees en vroeger zaten de kinderen zich lang van tevoren al te verheugen op de grimassen, die hij maakte, als we 's avonds een sinaasappel toe hadden of een appel. Die waren altijd te zuur, volgens hem en bovendien zag hij helemaal het nut van al die vitamine-eterij niet in, zodat de afkeer en de tegenzin er nog eens extra dik bovenop gelegd werden.

Maar niemand zegt hier thuis: 'Jongens, opletten, nu neemt vader notulen door of vergaderings-agenda's of verslagen of mededelingen of weet ik wat voor gewichtige stukken.' Als ze mij zouden vragen: 'Wat betekent voor jou het Humanisme', was mijn eerste opwelling: 'Iedere dag een propvolle brievenbus met enveloppen in alle maten, gewoon-wit, gewoon-geel, groot-geel, reusachtig groot-geel, zodat ik er drie trappen voor naar beneden moet, omdat ze niet in de bus kunnen en dan de pakketten niet te vergeten, wéér drie trappen.'

Nee, helaas, die brief was zeker de moeite waard, maar nogmaals, geen sterveling heeft hier enige belangstelling voor vaders gezicht, als hij brieven zit open te maken. Misschien, als u de volgende keer eens een partje sinaasappel insloot, meneer, of een schijfje heel zure appel.

De God van je Tante

ONDER deze titel 'ofwel het Ezelproces van Gerard Kornelis van het Reve' is een uitgebreid verslag samengesteld van het proces wegens 'smalende godslastering' dat de genoemde schrijver verleden jaar is aangedaan. Op zijn eigen verzoek overigens: de heer Van het Reve verlangde een proces, nadat de orthodoxe calvinist ir. C. N. van Dis aan de minister van justitie had gevraagd, of deze geen reden zag in te grijpen. De auteur, die zei gezuiverd te willen worden van de verdenking een godslasteraar te zijn, kreeg zijn zin en werd in eerste instantie van rechtsvervolg ontslagen. Nochtans ging hij in hoger beroep, omdat hij zich niet voldoende gezuiverd achtte. In tweede instantie werd hij vrijgesproken, maar hij had het geluk dat toen de procureur cassatie vroeg. Zo werd de gewenste ruchtbaarheid steeds groter. De Hoge Raad bevestigde de vrijspraak.

Tijdens het gehele proces zijn alle merkwaardigheden van de schrijver breedvoerig ten toon gesteld. Zijn homofilie, zijn verblijf in het Friese Greonterp (zijn eigen woning daar is nu al een 'landgoed' geworden), zijn openbare overgang tot de katholieke kerk en de inhoud van zijn geloof... dat alles wordt herhaaldelijk, in de vertogen en stukken, verteld. Men vindt in het boek ook allerlei oordelen en pleidooien van anderen en verzeilt aldus in de doolhoven der theologie met haar zonderlinge geheimtaal, waarin de bekeerde auteur al aardig thuis is. De juridische kwestie is niet zo ingewikkeld. In 1933 is een wet van kracht geworden (een onzinnige, onhoudbare en discriminerende wet) die met drie maanden gevangenisstraf of een boete van 240 gulden bedreigt ieder 'die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, door smalende godslastering op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uitlaat.' Wat is nu strafbaar? Niet de lastering van God, want dan zou God persoonlijk moeten getuigen, dat iets in zijn ogen lastering is. Dan zou bewezen moeten worden dat God gelasterd kan worden tegen zijn wil (alsof hij niet almachtig zou zijn!) en dan zou er een theologisch debat ontstaan zonder uitweg. Neen, God zelf blijft er buiten, ook al moet er wel 'smalend' over hem zijn gesproken. Het komt er op aan, dat een menselijk wezen zich 'in zijn godsdienstige gevoelens gekrenkt' acht, door de manier waarop er over 'zijn' God wordt gesproken. En dan is natuurlijk het hek van de dam, dan kan het aanklachten regenen. Al in 1935 heeft de betreurde Robert Baelde (door de nazi's later gefusilleerd), zelf een religieus man, in zijn leerzame proefschrift over Godsdienstdelicten de wet gekritiseerd en afgekeurd. (Persoonlijk ben ik bij de hele kwestie in 1933 nauw betrokken geweest, maar dat is een verhaal apart!)

WAT nu heeft G. K. van het Reve geschreven? In een van zijn 'brieven', waaruit zijn boek *Nader tot U* is samengesteld, heeft hij zich God voorgesteld als een lief manlijk ezeltje, waarmee hij homofiel (anaal) geslachtelijk verkeer heeft. Men zou nu zeggen: dat is zuivere mythologie, en wie zich daaraan stoot moet alle verhalen uit de heidense, hindoeïstische of welke andere godenwereld strafbaar gaan stellen. Want het gaat altijd om een voorstelling van God. En geen theoloog durft verdedigen, dat er duizenden goden zijn, die men mag lasteren, maar dat nu juist 'zijn' godje (of afgodje) heilig zou zijn. God is voorgesteld als een lam, als een kalf, als een stier, als een zwaan (in die gedaante verleidde Jupiter zijn begeerde Leda) en waarom dus niet als een ezel? Zou de heer Van Dis er met zijn geestverwanten niet zijn geweest, dan ware het verhaal van Van het Reve gewoon bijgezet in het pantheon der mythologische voorstellingen. Tenslotte heeft de rechterlijke macht dit dan ook gedaan, ter meerdere glorie

van de aldus nog meer bekend geworden auteur. Verder citeren wij de schrijver, die met daverende ernst en pathos zijn standpunt heeft uiteengezet. Men kan zich amuseren en zich ook overtuigen, dat de auteur aardig thuis is in de heidense en christelijke mythologie. Maar voordat we hem aan het woord laten nog even de getuigenis van een 'deskundige', mevrouw M. Drooglever Fortuyn: 'Als uit zijn werk zou blijken dat seksualiteit voor hem iets abjects is en dieren minderwaardige schepsels zijn, dan zouden de gewraakte passages inderdaad godslasterlijk zijn. Maar het tegendeel is waar. Hij geeft herhaaldelijk juist aan diegenen die hij bemint een dieren naam (Teigetje, Prijsdier, Konijn etc.). En liefhebben is voor hem een religieuze aanlegenschap, hij bemint met lichaam en ziel – een voor hem artificiële scheiding.' En nu Van het Reve zelf, in citaten.

'STEEDS is God voor mij het schuldeloos lijdende en weerloos zich onderwerpende... Zoals ik God zoek en Hem wil liefhebben en dienen – men denke aan de slotaline van *Op weg naar het Einde* – zo ook wil God Zich aan mij onderwerpen, en Zich zelfs seksueel door mij laten bezitten... Seksueel verkeer van de Godheid met een mens is in de godsdienstgeschiedenis gewoon. Zelfs het Christendom is die niet vreemd: de Heilige Maagd immers wordt zwanger gemaakt door God in de persoon van de Heilige Geest... Kortom: een als dier geïncarneerde en een seksueel – homoseksueel of heteroseksueel – contact met een mens hebbende Godheid is niets bijzonders, en mijn Ezel is dan ook, mogen we wel zeggen, een degelijke, vooroorlogse Ezel. Overigens zijn de aanbidders van de 'God van Nederland' hier wel langs de rand van de afgrond gegaan. Want stel U eens voor dat in mijn boek God Zich door mij in Zijn Geheime Opening had laten bezitten, *niet* in de gedaante van een 'éénjarige, muisgrijze Ezel', maar in de gedaante van een 33-jarige Jongeman, met geschamd voorhoofd, doorboorde handen en voeten, en met een wond in de zijde... God heeft mij niet willen uitsluiten van Zijn Verlossing, die een feit wordt op het ogenblik dat enkele regels van wat ik geschreven heb, genade hebben mogen vinden in Zijn ogen. Dit kan niet ongevraagd blijven, en God en ik verenigen ons seksueel, driemaal achtereenvolgend, een goddelijk en heilig getal, waarbij ik Hem in zijn Geheime Opening bezit, en bij Zijn vertrek geef ik Hem een presentexemplaar van mijn boek, met opdracht, cadeau. De geslachtelijke vereniging wordt genoemd, maar niet beschreven, en de woordkeus blijft ook uiterst discreet en ingetogen: van een schuttingwoord nergens een spoor... Anaal seksueel verkeer is veel algemener dan men denkt en wordt, naar wat ik zelf heb medegemaakt of mij ter ore is gekomen, door heteroseksuelen zowel als homoseksuelen in ongeveer gelijke frequentie

toegepast... En wat is er tegen seksueel verkeer met God aan te voeren? Als God mij in de Eucharistieviering Zijn lichaam ter nuttiging aanbiedt, zou Hij mij dan Zijn lichaam voor seksueel verkeer weigeren?

Tenslotte nog dit over de titel: die is ontleend aan het boek *Dichtertje* van Nescio, die zich keert tegen allerlei bekrompen en hinderlijke godsvoorstellingen, en die o.a. kritiseert: 'de God van je tante, die zei dat je moest groeten als je langs 't huis van je baas kwam in Delft of Oldenzaal, waar was 't ook weer; ook al zag je niemand, je kon nooit weten wie 't zag. Van je tante, die je zuster altijd liet brenen: een vrouw mag niet stilzitten,' enz. Welnu, de god van die tante was het lieve ezeltje met zijn geheime opening nu bepaald niet.

De God van je Tante (Arbeiderspers)
Floret-reeks nr. 22 : f 7,90

CONSTANDSE

In memoriam Prof. B. Becker

KORT voor zijn 83e jaar is, in Amsterdam, overleden professor Bruno Becker, hoogleraar in de Oosteuropese cultuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.

Toen, in 1946, het Humanistisch Verbond werd opgericht was Becker een der eersten, die als lid toetrad. Zijn overdrukke werkkring liet hem geen tijd om voor de gemeenschappen van het H.V. te spreken, maar wel volgde hij de activiteiten en de publicaties nauwkeurig. Mens en Wereld las hij grondig en de radiouitzendingen volgde hij, bijna elke zondag. Becker heeft vele leerlingen gehad, die het in de Slavistiek ver gebracht hebben en hij gold in de gehele wereld als een erkende autoriteit op het terrein van de Ruslandkunde maar zijn eigenlijke terrein was de geschiedenis van de Renaissance en de Reformatie. Daarin was hij hoogleraar in Petersburg geweest en op dit gebied liggen zijn publicaties. Nog in Rusland begon hij de Geschriften te bestuderen van Coornhert en om die te kunnen lezen leerde hij zichzelf Nederlands. Toen hij, in 1922, zijn vaderland verliet – Becker was een mensjewiek en was het oneens met de communistische regering – ging hij naar het land van Coornhert, volgens hem een van de belangrijkste humanisten van Europa en de grootste voorvechter van de godsdienstvrijheid. Als deze niet in het Nederlands had geschreven maar in het Latijn zou dat overal erkend zijn. Becker heeft de bronnen tot de kennis van het leven van Coornhert uitgegeven en hij verzorgde een bijna volmaakte uitgave van de eerste ethica, in het Nederlands geschreven, de Zedekunst dat is de wellevenskunst van Coornhert.

Becker ontdekte in Rotterdam een handschrift van de voorvechter van de verdraagzaamheid, Castello. Dat was, in de hevige pennestrijd tussen Beza en Castello diens laatste woord. Deze uitgave is bijna gereed gekomen. Veel, zeer veel waarover Becker wilde schrijven is niet gereed gekomen en zo ligt een schat van kennis verborgen in talloze aantekeningen. Maar dat is de gang van zaken in de wereld; cultuur ontstaat en is het spreken over kunst, wetenschap, religie en zij is aanwezig in de geesten van de cultuurdragers. Een minimaal gedeelte komt ter beschikking van velen. Becker was zo'n cultuurdrager; een der grootsten op zijn gebied.

B.

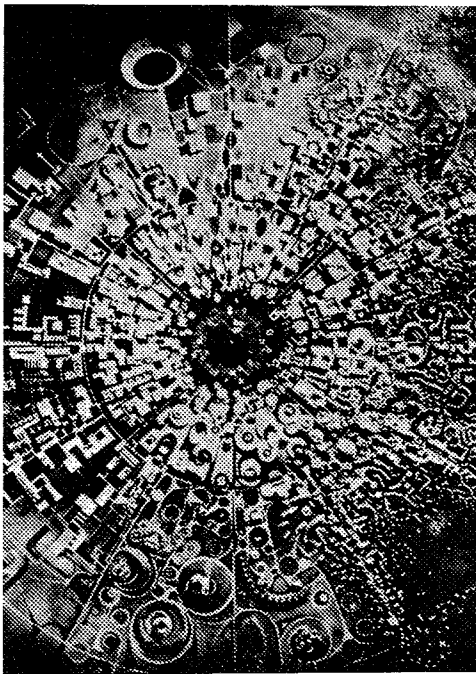
Waarheid en tolerantie

VANAF onze kinderjaren worden wij geconfronteerd met het waarheidsprobleem. Onze ouders houden ons voor dat de waarheid verkozen moet worden boven de leugen. In sprookjes en legenden triomfeert de waarheid: Heksen en blauwbaarden worden ontmaskerd en moeten het veld ruimen. 'Waarheid overwint' luidt een oude Tsjechische leus. Welke is echter deze 'waarheid'? Allereerst is er de strikt persoonlijke 'waarheid', die betrekking heeft op uw en mijn leven. In het stuk van Arthur Schnitzler 'Die Stunde der Erkenntnis' ervaart een vrouw plotseling de waarheid van haar huwelijk. Het was niets dan schijn en bedrog. De geslaagde ambtenaar Karenin in Tolstoj's befaamde roman ziet onverwachts zijn wereld ineens toenemen en hij wordt geconfronteerd met de waarheid, die de illusie van zijn leven vernietigt: 'Aleksej Aleksandrowitsj had zijn leven doorgebracht met werken in een ambtelijke sfeer, waarin hij alleen met een afspiegeling van het leven te maken had. En telkens wanneer hij met het leven zelf in aanraking was gekomen, was hij er voor opzij gegaan. Hij had nu het gevoel, dat een man heeft, die rustig over een brug boven een ravijn loopt en plotseling ziet, dat de brug opgebroken is en er een afgrond voor hem ligt. Die afgrond was het leven zelf, de brug dat kunstmatige bestaan, dat Aleksej Aleksandrowitsj had geleid. Voor het eerst kwam de vraag in hem op, of het mogelijk was, dat zijn vrouw iemand anders liefhad, en deze gedachte vervulde hem met ontzetting ...'

IN de twee genoemde gevallen was de 'waarheid' in zekere zin ontluisend. Soms kan deze waarheid verlamdend werken, soms kan zij echter juist de 'uitdaging' vormen, die mensen prikkelt tot een passend 'antwoord', hetgeen veelal bestaat in het zoeken naar nieuwe wegen en mogelijkheden. Het beeld, dat Maeterlinck gebruikt in zijn 'La Sagesse et la Destinée' spreekt in dit verband duidelijker taal dan welke bespiegeling of beschouwing ook: 'Heel de zo hoog geroemde kracht van sterke zielen is slechts opgebouwd uit de teleurstellingen, die zij naar eis wisten te ontvangen. Iedere teleurstelling, iedere miskende liefde, iedere vernietigde hoop, verhoogt het gewicht van uw waarheid en hoe meer illusies rond u neervallen, des te edeler en betrouwbaarder verschijnt de grote werkelijkheid, evenals men de zon duidelijker aanschouwt tussen de kale takken van de winterse bossen.'

NAAST deze waarheid, die alleen de individuele mens aangaat, is er de wetenschappelijke waarheid. Hier is sprake van verifieerbare kennis, van empirisch vastgestelde feiten. Deze wetenschappelijke waarheid is algemeen geldig en kan bewezen worden. Het terrein van onze wetenschappelijke (en in het bijzonder natuurwetenschappelijke!) kennis is enorm uitgebreid. Toch zal hier nimmer de 'absolute' waarheid bereikt worden. Steeds ontsluit zich nieuwe gebieden en mogelijkheden van kennis, steeds ook moeten oude theorieën het veld ruimen voor nieuwe inzichten, die op hun beurt niet meer dan benaderingen van de waarheid zijn. De waarheid is nooit een statisch bezit, dat men verwerven kan, het is een proces. Vele raadselen en problemen op wetenschappelijk gebied zullen in de toekomst ongetwijfeld worden opgelost. Maar altijd zal er nog een 'rest' van mysterie blijven. Niemand zal ooit een antwoord kunnen geven op de vraag, waarom de wereld is zoals zij is. Wij weten veel meer dan vroeger over de verschijnselen, functies en wetten van het leven, maar het leven zelf in zijn totaliteit

blijft ondoorgrondelijk. Het negentiende-eeuwse optimisme in de trant van Haeckel en anderen, die meenden dat het levensraadsel op den duur wel 'verklaard' zou kunnen worden (en dus principieel niet onoplosbaar is!) is niet langer het onze evenmin als het maatschappelijk optimisme van die periode.

Moderne stad. Toekomstbeeld van Parijs

ER zijn waarheden – de derde soort – die zich aan het rationele, wetenschappelijke denken onttrekken. Zij zijn in tegenstelling tot de eerstgenoemde 'individuele' waarheden algemeen menselijk maar verschillen in zoverre van de tweede soort, dat zij niet algemeen geldig zijn. Zij hebben betrekking op de menselijke existentie en raken de vragen van de zin van het leven, van goed en kwaad, van schuld, angst, lijden en dood. Hier is niet langer sprake van een wetenschappelijke waarheid, maar van een levensovertuiging, waarin ook de persoonlijkheidsstructuur, ervaringen, belevingen, intuïtie hun invloed doen gelden. Hier valt niets te bewijzen. Door alle eeuwen heen zijn in verschillende culturen op de zo geheten 'laatste vragen' antwoorden gegeven. Geen antwoord bleek ooit het laatste, enige en beslissende te zijn. Het scheen alsof al deze antwoorden in Oost en West gegeven, verschillende facetten belichten van een diamant, die 'waarheid' heet. Steeds echter blijft een deel van de diamant duister. De humanist is zich ervan bewust, dat hem de maastaf ontbreekt om te beoordelen welk 'antwoord' door andere individuen, culturen, religies of filosofieën gegeven, het meest juiste is. Hier is niet zoals bij de natuurwetenschappelijke waarheid sprake van juist of onjuist. Immers het gaat hier niet om dwingende, algemeen geldige, bewijsbare waarheden, maar om waarden en waarde-oordelen, om existentiële verworvenheden. Zulk een waarheid bestaat slechts in mij en door mij. Zij is onlosmakelijk verbonden met de persoon, die haar uitspreekt.

DIT besef dwingt de individu tot bescheidenheid, waar het zijn eigen 'antwoord' betreft. Onze gebondenheid aan de tijd, waarin wij leven, de plaats waarop wij staan, de cultuur en de levensomstandigheden, die de onze zijn, beperken en begrenzen ons perspectief. Wij zijn immers niet in staat vanuit een punt, ver verheven boven alle andere, de mensen en hun levensbeschouwingen te overzien of de werkelijkheid (wat men hier ook onder moge verstaan) volledig te dóórzien. Terecht zegt Pascal: 'L'homme est fait pour la recherche de la vérité, et non pour sa possession' (De mens is gemaakt voor het zoeken naar waarheid en niet voor het bezitten ervan). Dit besef dwingt ons niet alleen tot bescheidenheid, maar óók tot verdraagzaamheid jegens anderen, die gaande op hun eigen weg hun 'waarheid' vonden. Bovendien gaat het ons hierbij niet om de waarheid alléén, maar ook om de mensen, die eerbiediging van hun mens-zijn en hun anders-zijn vragen.

P. KRUG

Jaar van dialogen

IN het orgaan van de IHEU, de internationale unie van humanistische en ethische organisaties, schrijft prof. dr. J. P. van Praag, voorzitter der IHEU, dat 1968 het jaar zal zijn van de dialogen. Er zullen minstens twee ontmoetingen zijn van marxistische en niet-marxistische humanisten. Tussen katholieken en humanisten vonden verleden jaar belangwekkende besprekingen plaats op internationaal niveau, gevolgd door nationale ontmoetingen, terwijl nieuwe discussies tussen vertegenwoordigers van het Vaticaanse secretariaat voor niet-gelovigen en bestuursleden van de IHEU in zicht zijn. Hoogst belangwekkend zijn de grote veranderingen, die zich zowel in de communistische landen als in de katholieke kerken voordoen in theorie en praktijk. In beide gevallen komt de vernieuwing vooral tot stand door het creatieve denken en het gewijzigde gedragspatroon. Van 14 tot 19 juli wordt in Hannover een Europese conferentie gehouden, waar nadere besluiten over het contact met Oost-Europa zullen worden genomen. Deze conferentie zal mede gewijd zijn aan de uitwerking van de beginselen van de rechten van de mens. Zij zal onder voorzitterschap van prof. G. von Frankenberg staan, terwijl dr. S. L. Mansholt, vice-voorzitter van de Europese Commissie der E.E.G., een voordracht zal houden in de openbare vergadering. Commissies van deskundigen aangaande opvoeding, geestelijke bijstand, jeugdbeweging enz. zullen tevens bijeenkomen. Het thema van deze internationale ontmoeting is aangeduid met de termen: 'Conservation and human fulfilment'. Daarbij gaat het om een door de rede geleide beheersing van de sociale verhoudingen en de verwezenlijking van idealen, welke de samenleving kunnen humaniseren. Andere zaken, die de aandacht vragen, zijn het ontwikkelingsproject in Bihar (India), het plan tot stichting van een Arabisch-Joodse school, de versterking der internationale relaties enz. De conferentie is tevens een bijdrage tot het 'Internationale Jaar voor mensenrechten'.

Radiolezingen

(Hilversum I)

Zondag 12 mei, 9.45–10.00 uur: mevr. M. Rood-de Boer: 'Moderne helden'.

Zondag 19 mei, 9.45–10.00 uur: A. Struyk: 'Geweld is 'in''.

Zondag 26 mei, 9.45–10.00 uur: Annie Romein-Verschoor: 'Vier eeuwen na Heiligerlee. Wat herdenken wij?'.

Zondag 2 juni: 9.45–10.00 uur: mevr. R. Swelheim-de Boer, zenuwarts: 'Enkele aspecten van de abortus provocatus'.

Concilie-ervaringen

IK heb het genoeg gehad om als waarnemer van het Humanistisch Verbond het pastoraal concilie te mogen bijwonen dat van 7-10 april in Noordwijkerhout is gehouden en het lijkt me interessant voor onze lezers om wat over mijn ervaringen aldaar te vertellen. Op zichzelf is het al een bijzondere zaak dat een waarnemer van het Humanistisch Verbond tijdens zo'n concilie aanwezig is. Dat bewijst dat de katholieke kerk met nadruk haar innerlijk beraad heeft willen openstellen voor beïnvloeding van buiten. Deel van de concilie-organisatie vormt n.l. de z.g. oecumenische commissie waarin naast enkele katholieken ook vertegenwoordigers van verschillende protestantse kerkgenootschappen, de protestantenbond, het Leger des Heils en het Humanistisch Verbond zitting hebben. Deze commissie is werkelijk niet de schone franje van het concilie, ze heeft nadrukkelijk medegewerkt aan de kritische begeleiding van de ontworpen rapporten en van de andere stukken en tijdens de concilievergaderingen in Noordwijkerhout konden de leden van de commissie vrij, en zo vaak als ze zelf wilden, aan de discussie deelnemen. Ze hadden, uiteraard, geen stemrecht.

Openheid en democratie

WIE zich afvraagt of op zo'n concilie nu een democratische gang van zaken gewaarborgd is moet natuurlijk wel bedenken dat de katholieke kerk een kerk is met een hiërarchische structuur d.w.z. het is niet een vereniging waarin de leden op de ledenvergadering in een vrije stemming de bestuursleden kiezen en op een volgende vergadering zo nodig weer een ander bestuur kunnen aanwijzen. Zo gaat het in de katholieke kerk niet en dat hangt samen met het wezen van de kerk waarin de priesters en met name de hoogste van hen, de paus, de leiding hebben, waarbij de paus zelfs gezien wordt als de vertegenwoordiging van Christus op aarde. Bij de beoordeling van de gang van zaken moet men natuurlijk rekening houden met deze structuur. Er was op dit concilie de ernstige wens om allen, het gehele kerkvolk of het gehele Godsvolk zoals dat afwisselend werd genoemd, aan het woord te laten. Een ieder kon zonder meer het woord krijgen, namens een commissie die aan de voorbereiding van het concilie had gewerkt, namens een of andere organisatie maar ook heel gewoon namens zichzelf; en van dat laatste werd veelvuldig gebruik gemaakt. En wat belangrijker nog was: met alle gemaakte opmerkingen werd terdege rekening gehouden. Zo gauw als uit de vergadering bleek dat men belangstelling had voor één of ander voorstel, dan lag dat in een minimum van tijd, gestencild en wel, voor de deelnemers op tafel. Wat dat aangaat was de gang van zaken democratisch en perfect.

Toch was er voor een niet-katholiek een merkwaardige dubbel-structuur in de vergadering. Aan de ene kant zetelde de concilie-raad op het podium, bestaande uit priesters en leken, die voor de totale organisatie verantwoordelijk was, en zaten achter de voorzitterstafel de leken-voorzitters van het concilie, die de besprekingen leidden. Maar in de zaal zat het z.g. presidium d.w.z. de kardinaal en de bisschoppen die bij iedere stemming voorop gingen, d.w.z. eerst stemden de kardinaal en de bisschoppen over een bepaald voorstel en eerst als de uitslag (die bijna steeds eensgezind uitviel) bekend was, kwamen de andere deelnemers aan de beurt om te stemmen. Dat is uiteraard een bijzonder suggestieve wijze van werken. En als ik de vele stemmingen goed heb kunnen volgen is er dan ook geen voorstel aangenomen waar niet eerst het presidium zich mee accoord had verklaard.

BOVENDIEN hangt de uitvoering van de genomen besluiten in sterke mate af van kardinaal en bisschoppen en het is dan ook op zijn zachtst gezegd een vraag of een voorstel, waar zij zich tegen zouden hebben verklaard, veel kans van uitvoering zou hebben. Daar staat echter tegenover dat de kardinaal en de bisschoppen tijdens

de vergaderingen bepaald geen misbruik van hun positie hebben gemaakt; men liet de deelnemers volledig de gelegenheid om zich eerst vrijuit uit te spreken. Enkele malen werd daarna door de kardinaal het woord gevoerd, zeker niet om de rapporten en vele moties van tafel te vegen, maar veeleer om op een zorgvuldiger formulering van enkele discutabele problemen aan te dringen. En gezegd moet worden dat deze opmerkingen van de kardinaal meestal terecht waren en door het grootste gedeelte van het concilie ook als zodanig werden gewaardeerd. Er was in dit concilie, voor zo ver ik dat als buitenstaander heb kunnen constateren, bepaald geen breuk tussen priesters en leken, integendeel, ik zou liever spreken van een moderne en sociaal-politiek bewuste stellingname, die zowel door priesters als leken werd gedeeld (al waren er natuurlijk wel wat uitzonderingen). Wat bijna alle deelnemers van het concilie verbond was de wens tot modernisering van het katholieke denken en tot een werkelijk evangelische deelname aan de wereld.

Ontwikkelingswerk

DE hoofdschotels van het concilie waren dit keer (het concilie heeft reeds één zitting gehad in januari van dit jaar en zal in het najaar nog een volgende zitting houden en zo goed als zeker ook nog in 1969 en misschien zelfs in 1970 doorgaan met haar werk) de rapporten 'Ontwikkelingswerk' en 'Onze missie-opdracht nu'. Over beide rapporten wil ik graag wat zeggen, en ik begin met het eerste. In dit rapport wordt het vraagstuk van de ontwikkelingshulp of beter de ontwikkelingsamenwerking op een moderne en diepgaande wijze benaderd. De gedachte dat ontwikkelingshulp een soort liefdadigheid zou zijn heeft het rapport ver achter zich gelaten. Men spreekt van het 'recht' van de onderontwikkelde landen en volken op een zodanig wereldbestel dat zij een redelijk aandeel in de algemene welvaart zullen krijgen. Dit recht van de z.g. arme landen houdt dan meteen in de plicht van de z.g. rijke landen om te zorgen dat dit dan ook inderdaad gebeurt. De mislukking van de wereldhandelsconferentie te New Delhi in dien zin dat daar geen maatregelen uit zijn voortgevloeid die een werkelijke verandering in de verhouding arme en rijke landen zullen te weeg brengen, wekte in het concilie algemene verontwaardiging en er werd bittere kritiek uitgeoefend op de delegatie van het Vaticaan op de bijeenkomst te New Delhi, die zich bij de z.g. rijke landen had laten indelen. De kerk, was de algemene teneur, behoort aan de kant van de armen te staan.

HOEWEL er een warme belangstelling uit het rapport blijkt voor uitvoering van bepaalde projecten (en die belangstelling was er ook in de

vergadering) is men er zich van bewust dat men er daarmede niet komt, ja dat men in dit verband wellicht altijd van de druppel op de gloeiende plaat zal moeten blijven spreken. Wat werkelijk nodig is, wordt betoogd, is een zodanige structurele verandering in de ontwikkelingslanden zelf, in economisch, sociaal, politiek en cultureel opzicht, dat zij op den duur vanuit eigen kracht aan de wereldwelvaart zullen kunnen deelnemen. In dit verband kwam de concilie-vergadering voor twee précaire problemen te staan die men m.i. moedig onder ogen heeft gezien. In de eerste plaats de vraag hoe die structurele veranderingen dan tot stand zullen komen. Hoewel men daarbij uiteraard de voorkeur gaf aan evolutionaire, geweldloze bewegingen was men er zich goed van bewust dat dat door de egoïstische houding van bepaalde bovenliggende groeperingen in de ontwikkelingslanden niet altijd mogelijk zal zijn en dat dan, historisch onontkoombaar, revolutionaire, gewelddadige bewegingen zullen ontstaan. En de vraag was nu of niet in bepaalde gevallen de kerk inderdaad steun aan zulke bewegingen zou moeten geven. De belangrijkste zinsnede daarover in het rapport luidt: 'Het betreurenswaardige feit doet zich voor dat sommige ontwikkelingslanden (en ontwikkelde landen) geregeerd worden op een wijze die de grondrechten van soms grote bevolkingsgroepen geweld aandoet. In zo'n situatie moet men zijn ogen niet sluiten voor de mogelijkheid dat ontwikkelingssteun via de officiële regeringen de instandhouding van heersende ongerechtigheid in de hand werkt. Een steunverlenende regering kan vaak niet anders dan via zo'n regering helpen; en het ontzeggen van alle hulp zou slechts de toestand van de slachtoffers verergeren. De kerken moeten echter niet schromen hun vrijheid te bewijzen door morele en materiële steun te verlenen aan revolutionaire bewegingen die gericht zijn op de uitoefening en het herstel van de menselijke grondrechten.'

EEN ieder die deze zinsnede onbevooroordeeld doorleest zal kunnen begrijpen dat de concilie-vergadering er wel een beetje mee in zijn maag zat. Het is een bekend feit dat het revolutionaire bewegingen vaak in de eerste plaats ontbreekt aan doeltreffende vuurwapens. Zou de kerk, materiële hulp toezeggend, ooit zo ver moeten gaan om deze wapens te leveren? En als ze dat niet doet, zullen dan de leiders van de revolutionaire bewegingen zich niet, na deze verklaring, door de kerk in de steek gelaten voelen? Afgezien nog van de vraag dat het wel heel moeilijk zal zijn om uit te maken welke revolutionaire bewegingen men wel, en dan met recht, zal steunen en welke niet. Men kan zich dus voorstellen dat een dergelijke zinsnede het gehele rapport zou hebben doen vallen. Maar dat is alderminst gebeurd, integendeel, het rapport is als geheel aangenomen, met de nadrukkelijke vaststelling dat twee zinsneden er uit, waaronder dan de hier genoemde, zorgvuldiger zouden moeten worden geformuleerd. Die nieuwe formulering zal het concilie in het najaar worden aangeboden. Het is dus niet zo dat de inhoud van de genoemde zinsnede als zodanig is verworpen, maar dat men de formulering heeft teruggewezen om nader te worden doordacht.

Geboortebeperving

DE tweede zinsnede die de vergadering in een précaire positie bracht, betrof de politiek van geboortebeperving in de wereld en met name in de ontwikkelingslanden. Het was van te voren duidelijk dat het concilie hier voor moeilijkheden zou moeten komen. Immers in de katholieke kerk zelf zijn de ideeën, althans in hiërarchische kring, nog onvoldoende tot ontwikkeling gekomen. Men weet dat de wereld nog altijd wacht op het uiteindelijke oordeel van de paus over de pil. Maar zelfs als dat oordeel positief zou uitvallen is men er nog niet. Het gaat n.l. bij de bevolkingspolitiek niet alleen om allerlei vormen van anti-conceptie, maar b.v. ook over

Ik denk er ZO over

Ongehuwde ouders

MIJN stukje over ongehuwde ouders – een thans in de pers veelvuldig besproken thema – heeft in het nummer van 13 april twee reacties uitgelokt. De opmerking van de heer P. D. van Roijen, dat een kind een vader nodig heeft, is zeer begrijpelijk. Maar niemand eist toch dat een weduwe of een gescheiden vrouw (met kinderen) hertrouwt? En haar kinderen worden toch ook door de moeder alleen (plus de school, de vrienden, de familie enz.) opgevoed?

Vreemder vond ik de reactie van dr. W. Meijer. Hij citeert met instemming 'iemand die boven de discussiërende partijen staat', namelijk de schrijfster Helène Nolthenius... die katholiek is! Toch niet bepaald 'boven de partijen'! En wat schrijft zij? Dat twee mensen in de katholieke kerk getrouwd moeten zijn, voordat seksuele gemeenschap toelaatbaar is. Dat betekent namelijk de zin: 'Men kan een meisje grenzeloos lief krijgen dat de zon in kaarslicht, de camelia in wierook, de branding in prevel-latijn moet veranderen, eer men tot haar komt.' Zonder kaarsen, wierook en latijn geen sexualiteit dus. Ik neem aan dat dr. Meijer dit over het hoofd heeft gezien, anders zou ik zijn bewondering voor deze passage niet goed begrijpen.

Wel begrijp ik dat velen het wenselijk zouden vinden als het seksuele verkeer pas begon met het huwelijk, volgens een traditie, die overigens nooit volstrekt heeft gegolden. Thans is zij echter volkomen uit de tijd geraakt: het voor- en buitenechtelijk verkeer behoort tot de zeden en gewoonten, ondanks alle vrome wensen. Is het dan niet noodzakelijk de jongeren in te wijden in de problemen der sexualiteit?

A. (AALBERSEN)

Karl Marx en het humanisme

(Vervolg van pag. 1)

mogens toekende om armoe, oorlog en ellende te overwinnen.

WAT de opheffing aangaat van het geloof aan God hebben Marx en Engels alles te danken aan Ludwig Feuerbach. Van hem hebben zij geleerd dat de godsvoorstelling ontsproten is aan de verbeelding van de mensen. Dezen hebben hun eigen wezen en wensen toegekend aan de goden; en die goden zijn dus 'bovenmenselijke mensen', dat wil zeggen: mensen die ook (in de fantasie) kunnen doen wat zij willen. Zij zijn almachtig, zij zijn onsterfelijk, niets kan hen deren: een wensdroom. In feite weet de mens wel, dat zulke goden niet bestaan, en vandaar dat hij in de praktijk ook niet rekt op hun hulp. 'Helpt u zelf, dan helpt God u.' God is dus vooral een verlangen. Geloven is: graag willen dat iets zo zou zijn. Het was niet eerlijk van Marx en Engels later de nadruk te leggen op wat hen van Feuerbach scheidde, en te vergeten wat zij hem verschuldigden. Maar men kan Feuerbachs wijsbegeerte, nu toegepast op maatschappelijke verhoudingen, terugvinden in de vermaarde passage van Marx over de betekenis van de godsdienst. De religie geeft uiting aan het *denkbeeldig* geluk van het volk: beschermd te zijn, de hemel te beerven. De wezenlijke en erbarmelijke toestand van de massa heeft zulke illusies voortgebracht. Zolang die illusies worden gevoed, zal er geen strijd worden gevoerd voor de 'hemel op aarde'. 'De opheffing van de godsdienst als het denkbeeldige geluk van het volk is de eis, die door zijn werkelijke geluk

gesteld wordt. De eis, zulke illusies over zijn toestand prijs te geven is de eis, een toestand op te geven, die illusies nodig heeft. De kritiek op de godsdienst is aldus in wezen de kritiek op het tranendal, waarvan de godsdienst de heiligenschijn is.' Met andere woorden: in de religie openbaart zich het gemis der mensen. 'De godsdienst is de verzuchting van de lijdende mens, het gevoel van een harteloze wereld, de geest van geestloze toestanden. Hij is het opium van het volk.' Opium: bedwelmingsmiddel, droom, onvervuld verlangen. Maar de mensheid kan dit verlangen uit eigen krachten verwezenlijken. Zij heeft geen godsdienst nodig, maar zelfvertrouwen.

MEN kan later in de opvattingen van Marx een noodlottige bron van onverdraagzaamheid ontdekken. Hij meende dat hij in het bezit was van de 'wetenschappelijke waarheid' en daaraan gezag mocht ontfangen over zijn medemensen. Dit is even gevaarlijk als de overtuiging van godsdienstigen, dat zij de waarheid in pacht hebben. Als men de theorie van Marx echter los maakt van zijn autoritaire aanspraken is zij stellig humanistisch. Toch is van groter waarde het besef, dat 'waarheid' geen bron mag zijn van gezag, en dat vrijheid en verdraagzaamheid het beste klimaat scheppen voor onbelemmerde wetenschappelijke ervaring en menselijk geluk. Wie dit beseft kan de filosofie van Marx waarderen, maar hij kan geen marxist zijn.

CONSTANDSE

Wie alles zegt wat hem op de tong ligt heeft zichzelf niet lief zoals het behoort. (Nizami, Perzisch schrijver).

de vraag of abortus is toegestaan of niet. Nu behoeft uiteraard de Nederlandse kerkprovincie van de katholieke kerk op dit punt niet zelf beslissingen te nemen in de ontwikkelingslanden, maar de vraag blijft toch waaraan zij bereid zal zijn mede te werken door het verstrekken van gelden en hulpmiddelen.

WEL heeft de kardinaal met name bij dit punt opgemerkt dat de Nederlandse katholieken zich bescheiden zullen moeten opstellen en de mensen in de ontwikkelingslanden niet moeten willen voorschrijven wat zij zullen moeten doen of laten. Maar dat neemt niet weg dat men toch zal moeten duidelijk maken waar men nog wel tot medewerking bereid is en waar niet meer. Het rapport zelf liegt er overigens niet om, de belangrijkste zinsnede op dit punt luidt:

'DE Commissie is met de encycieliek Populorum Progressio van mening dat er met name in de ontwikkelingslanden voor de overheid een taak ten aanzien van de bevolkingspolitiek is weggelegd. Zij vraagt zich met name af, of de stelling dat het aan de ouders moet worden overgelaten hun kindertal vast te stellen, zo lang in feite de meerderheid van hen hier niet toe komt, of zich uitsluitend laat leiden door overwegingen die alleen het gezin betreffen, wel realistisch is. Wanneer de bevolkingsgroei zodanig snel gaat, dat het onmogelijk wordt aan alle geboren kinderen de realisatie-mogelijkheden van hun grondrechten – voedsel, onderwijs, werkgelegenheid – te verschaffen, vindt de Commissie dat de regering zelf regeland op moet treden. Zulk een pijnlijke ingrijpen in de meest intieme levenssfeer van

de burgers moet vanzelfsprekend zo menselijk mogelijk geschieden, voornamelijk door voorlichting en opvoeding.' Ook deze zinsnede werd niet verworpen maar voor zorgvuldiger formulering terug gewezen. Ik denk dat de lezer uit de door mij gemaakte opmerkingen wel de indruk heeft gekregen dat het concilie, priesters en leken tezamen, bereid was de hete hangijzers van de ontwikkelingshulp ter hand te nemen. Dat men daarmee in deze zitting niet zonder meer is klaar gekomen is maar al te begrijpelijk.

Jongeren

MEN was op het concilie maar al te zeer er van overtuigd dat een werkelijke ontwikkelingshulp een grondige mentaliteitsverandering in de 'rijke' landen moet betekenen. Vooral de jongeren, die in de gehele zitting een belangrijke rol hebben gespeeld, kwamen hier mede. Overwegende dat de encycieliek Populorum Progressio, die handelt over de ontwikkelingshulp, bij de Nederlandse katholieken niet is doorgekomen stelden zij voor in Nederland een programma van opvoeding te starten, een 'fundamenteel education program' zoals dat momenteel in de ontwikkelingslanden gebeurt, om zo de mensen ook ten aanzien van ontwikkelingswerk tot bewuster denken en handelen te brengen. De vergadering nam het voorstel over en sprak bovendien met klem uit dat dit niet een binnenkerkelijke aangelegenheid zou moeten blijven maar dat er samen met andere kerken en levensbeschouwelijke groeperingen een nationaal programma tot stand zou moeten komen. Op aandrang van de jongeren al weer werd aangenomen dat de pogingen tot mentali-

teitsveranderingen op het gebied van de ontwikkelingshulp nog de komende winter in allerlei soorten van vormingswerk zullen worden ondernomen en dat deze pogingen ook in de onderwijsprogramma's van de (katholieke) kweekscholen en Theologische Hogescholen een kans dienen te krijgen.

De boeken open!

MEN was er zich ook van bewust dat een werkelijk goede opzet van de ontwikkelingssamenwerking voor vele jaren geweldige bedragen aan geld zou vragen. De Nederlandse kerkprovincie heeft op dit ogenblik reeds ongeveer 9000 missionarissen in het veld. Men begreep dat de Katholieke kerk dan zeker niet zou kunnen achterblijven. Daarom kwam er een voorstel, dat werd aangenomen, om te komen tot een inventarisatie van het vermogen van kerk, congregaties enz. De laatste zin van deze aanbeveling luidt: 'Het pastoraal concilie dringt er op aan, dat alle bisdommen, ordes en congregaties, fondsen, e.d. zich bereid verklaren in alle openheid deel te nemen aan de komende besprekingen en zich bereid te verklaren tot opening van boeken.' Ook dat is een revolutionair geluid!

In een volgend en laatste stuk willen we het rapport 'Missie-opdracht nú' ter sprake brengen, waar tegen we als humanisten principiële bezwaren hebben en waarvan we nu reeds willen zeggen dat we ter concilievergadering volop gelegenheid hebben gekregen, die te uiten.

H. LIPS

De Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden te Amsterdam zoekt een

BOUWKUNDIG MEDEWERKER

WERKKRING:

Beoordeling van projecten voor bejaardencentra op doelmatigheid en ruimterangschikking.

Toetsing hiervan aan de rijksvoorschriften.

Begeleiding hiervan tijdens voorbereidings- en uitvoeringsstadium.

GEWENSTE EIGENSCHAPPEN:

Goede contact-eigenschappen, organisatievermogen, bereidheid tot vergaderen in de avonduren.

LEEFTIJD:

van 30-45 jaar.

OPLEIDING:

H.T.S. Bouwkunde met eventueel aanvullende opleiding.

BEREIDHEID:

tot psychologisch onderzoek.

SOLLICITATIES:

Eigenhandig geschreven, vergezeld van recente pasfoto, aan de

Directeur van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden,
Wouwermanstraat 42, Amsterdam-Z.

ANNONCES:

Gezocht per 1 juli **kamer of zolder** met kookgel. in A'dam (liefst C.). Br. onder no. 73 buro M. en W.

Meisje, werkzaam in Boerhaave-kliniek, **zoekt kamer in Amsterdam Zuid** per 1 juni. Br. onder no. 74 buro M. en W.

Aan besch. heer, ong. 65 j., **pretige samenwoning** aangeb., 50/50 basis, in zonn. luxe flat, Utrecht of elders. Br. onder no. 75 buro M. en W.

Buitenkerkelijk?

Vraag inlichtingen over het

Humanistisch Verbond

postbus 114
Utrecht

(of stuur ons adressen van belangstellenden)

Het Bestuur van het 'H. A. LORENTZHUIS' te Velp, aangesloten bij de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (H.S.H.B.) te Amsterdam, vraagt voor het in 1969 te openen bejaardentehuis voor buitenkerkelijken,

een directeur/ directrice

Het tehuis heeft een capaciteit van 160 bedden in het verzorgingsgedeelte, terwijl verder 30 woningen voor zelfstandige bewoning aanwezig zijn.

Voor deze functie wordt gedacht aan een man of vrouw, die een middelbare of daarmee vergelijkbare opleiding heeft genoten; belangstelling heeft voor het werk in een verzorgingstehuis; voldoende economisch, organisatorisch en administratief inzicht heeft.

Een aparte dienstwoning met centrale verwarming is beschikbaar.

Salariëring overeenkomstig de richtlijnen van de Stichting Nederlandse Federatie voor Bejaardenzorg.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met foto worden binnen 14 dagen ingewacht door de secretaresse van de Stichting 'H. A. Lorentzhuis', Torckstraat 16, Velp (G.). Kandidaten dienen eventueel bereid te zijn zich aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen.

HET HUMANISTISCH OPLEIDINGSINSTITUUT

roept gegadigden op voor opleiding tot:

A. Humanistisch geestelijk raadsman

**B. Vormingsleider, i.h.b. voor het
humanistisch vormingsonderwijs**

Tijd en plaats: De cursus duurt drie jaar. De colleges worden gedurende twee jaar gegeven te Utrecht, 's zaterdags om de 14 dagen van 14-18 uur. In het derde jaar valt een 10 maanden durende stage. Vakantie van 1 juli tot 1 september.

Vakken zijn o.a.: Humanistiek, filosofie, andragogie/pedagogiek, kennis van het christendom, van de bijbel en van de niet-westerse religies.

Vereisten: Middelbare schoolopleiding en enige jaren voortgezette studie. Leeftijdsgrenzen tussen 25-35 jaar. Humanistische levensovertuiging. Een commissie van toelating beoordeelt de persoonlijke geschiktheid van de kandidaat.

Mogelijkheden: Na de studie bestaat de mogelijkheid, als vrijwilliger of als beroepskracht werkzaam te zijn.

Cursusgeld: Het cursusgeld bedraagt f 400,- per cursusjaar.

**Inlichtingen en
aanmelding:** Gedurende de maand mei bij het Humanistisch Opleidings Instituut, Oudegracht 152, Utrecht, postbus 114, tel. (030)-24641.